

Ziraî Sosyolojiye bir Giriş

— Ziraat Bankasının, Kooperatifçiliğimizin 100. Yılı Münasebetile —

Asım Süreyya İLOĞLU
T. Z. B. İktisat Müşaviri

Ziraî Sosyolojiye Giriş:

Ziraî sosyoloji henüz çok genç bir ilim koludur. Birleşik Amerika'da yirminci yüzyılın ilk yirminci yılına doğru gelişmeye başlamış olan bu ilim kolunun Batı Avrupa'da ancak İkinci Dünya Savaşından sonra yerleşmeğe yüz tuttuğunu görüyoruz. Gerçekten, bu savaşı takip eden yıllar içinde köylülerde; daha geniş olarak ziraî muhitlerde kendini gösteren büyük değişiklikler, sosyal ve ekonomik zayıflama alâmetleri; geniş ölçüde bir sanayileşmenin tesiri altına giren sosyal sistem içinde köy; şehir münasebetlerinin yeniden incelenmesini icap ettirmiştir.

İşte bu zaruretin bir neticesi olarak, bilhassa Avrupa memleketlerinde, köy muhitlerinde cereyan etmeğe başlayan yeni vetirelerin (pro-

(*) Asım Süreyya İloğlu, İktisat Fakültesinin nüvesini teşkil eden ve 1933-1934 ders yılı başında kurulan (İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü) nün kuruluşunda hizmeti geçmiş, değerli bir iktisat mensubudur. Kendisi İstanbul Alman Lisesinden mezun olduktan sonra 1924 de bir taraftan Paris Sefaretinde memur olarak bulunmuş, aynı zamanda Paris Siyasî İlimler Mektebine devam etmiş, daha sonra Almanyada Frankfurt Üniversitesinde kısa bir müddet talebelik yapmıştı. Memlekete avdetinde önce hususî bir şirkette, sonra Ankara matbuat Umum Müdürlüğü Memleket Masası Müşavirliğinde, 1933-1939 arasında ise İstanbul Belediyesi İktisat Müdürlüğünde çalışmıştır. 1933 ortasında, İktisat Fakültesinin nüvesini teşkil etmeğe üzere Edebiyat Fakültesinden naklen vücade getirilen (İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü) nün kuruluşuna hizmet etmiş, konferanslarına ve Prof. Rüstow'un idare ettiği sosyoloji seminerlerine katılmış, telif ve tercüme çalışmaları İktisat Fakültesi neşriyatı arasında (Meselâ Alfred Amonn'dan "Mefhumlar" müstakil eser olarak "Ticaret Bilgisi Tarihi" ise İktisat Fakültesi Mecmuasında) neşredilmiştir. Şimdi Ankarada Türkiye Ziraat Bankası İktisat Müşavirliğinde, ayrıca "Türkiye Ekonomi Kurumu" sekreterliğinde bulunuyor. Enstitü, 1962-1963 ders yılı serbest konferanslarına yaptığı bu çok değerli, orijinal konulu yardımından dolayı kendisine teşekkür eder.

cessüsler) incelenmesine yarayan ampirik araştırmalara karşı büyük bir alâka uyanmıştır.

Sosyoloji ilmi, kendi bakımından bu alâkaya yabancı kalmamış ve bu ilim çerçevesi içinde teker, teker bir çok araştırmalara girişilmekle beraber, sanayileşmiş bir cemiyette köy halkının durumunu ortaya koyan toplu incelemeler de yapılmıştır. Bu yoldaki çalışmaların bir neticesi olarak bu konunun arzettiği ehemmiyetin gittikçe artan bir ölçüde takdir edilmesine binaen ziraî sosyoloji yavaş yavaş "Ziraî Ekonomi" yahut "Ziraat Politikası" ilim kolları mevzuu olmaktan çıkarak bağımsız bir ilim kolu halini almıştır.

Bu bağımsızlığa kavuşmanın bir sebebi de bu alanda incelemelere girişilirken çalışmalarda doğrudan doğruya sosyolojiye mahsus usullerin tatbik edilmesi, sosyolojik düşünce tarzının hâkim kılınması arzusu idi.

İlgili ilim adamları, ayrı bir ihtisas konusu olarak Ziraî Sosyolojinin gelişmesi bakımından bu temayülleri pek yerinde bulmuşlar, hattâ önün- den kaçılması mümkün olmayan bir zaruret saymışlardır. Ziraî sosyoloji, ziraat muhitlerinde yaşayan sosyal varlıkların — *Sozialegebilde* — lerin ve yine ziraat muhitlerinde cereyan eden vetirelerin (processus) bir bilgisi olduğuna göre umumî sosyolojinin bir parçası olarak belli bir metod içinde incelenmelidir. Olaylar incelenir ve tatbik edilecek metodlar tayin edilirken sosyolojinin esasen yakın hasıl etmiş olduğu realitelerden faydalanılmalı ve inceleme sahasına temas eden diğer sosyolojik ihtisas kollarıyla işbirliği yapılmalıdır.

Bununla beraber, şu ciheti de gözönünde bulundurmak icap eder:

Ziraî sosyoloji, (ziraat ilmi alanında — *Im Bereiche der Landwirtschaft*) kalmalıdır. Üzerinde eğilip incelenmesi icap eden meseleler kendisinden bilhassa bu alandan gelecektir.

Ziraî muhitlerde zamanımızda cereyan edegelen sosyal olayları kavramak istersek bu olayların tarihi köklerini bilmemiz icap eder. Günün sosyal oluşlarında geçmiş zamanın çeşitli kollarıyla nüfuz ettiğini görürüz. Bu itibarla konumuzla ilgili olarak yaşadığımız tarihi devirden önceki devre geniş bir nazar atmak çok faideli olurdu.

Biz vaktimizin müsaadesizliğine binaen buna ancak bir kaç cümle ile temas edebileceğiz. Dünkü cemiyet, diğer bir deyişle ziraî sosyoloji-

min hareket noktası olarak incelenmeğe mecburiyet duyduğu cemiyet, — Agrargesellhaft — Soci t    caract re purement agraire'dir.

Bundan anlamamız lâzım gelen mâna, daha doğrusu saf kan bir ziraî cemiyetten anlamamız icap eden mâna, cemiyet bünyesinin ziraata dayanması, ziraatin iktisadî hayatın temelini teşkil etmesidir. Böyle bir cemiyetin kökleri çok eski zamanlara kadar gitmekle beraber, en kuvvetli surette tebarüz etmesi, orta çağın sonlarına doğru iktisadî gelişme ve şehirle köy arasında işbölümünün başlamasıyla olmuştur. Vaktimizin darlığına binaen ziraî cemiyet — Agrargesellschaft — üzerinde fazla durmayacağım.

Sanayileşmiş cemiyet :

Bugün batı Avrupada karşılaştığımız cemiyete tereddütsüz olarak sanayileşmiş bir cemiyet ismi verebiliriz. Bu ismi almasının en büyük sebebi, sanayiın, ziraatin dışında kalan bir istihsal kolu olarak, cemiyet bütünlüğü içinde cereyan eden hâdiselere, ekonomi ve kültür hayatına gittikçe artan bir ölçüde, kendi karakterini basmakta olmasıdır.

Modern cemiyetin yaşayabilme kanunu, varolabilme (das Dasein-gestz) kökünü ve kuvvetini sanayiden alır. Sarayı hayat ve faaliyeti çok ileri gitmiş cemiyetlerde, meselâ müşterek pazarı teşkil eden altı batı Avrupa memleketinde ziraî muhitler ve umumî olarak ziraat alanı doğrudan doğruya sanayiın tesiri altında kalmış sanayi, cemiyetin içine girmiş oraya uymuş, orada yerleşmiş bulunmaktadır.

Bu itibarla bir kaç cümle ile bundan evvelki cemiyet bünyesine yani ana vasıflarını ziraatin tayin ettiği bir cemiyet bünyesine nazaran sanayileşmiş bir cemiyetteki farkları tebarüz ettirmeği uygun buldum.

Bunu yaparken sosyal bünyenin belli başlı yeni elemanları ve politik veçheleri üzerinde duracağız. Fikri ve kültürel alandaki neticeleri gözönünde bulundurmayacağım.

Sanayileşmiş cemiyet batı Avrupada yüzyıllar boyunca devam etmiş olan ziraî cemiyetin (Agrargesellschaft) ın yerine geçmiş bir cemiyet-bünyesidir. Fakat bu geçiş doğrudan doğruya olmamıştır. Yani sanayileşmiş cemiyet doğrudan doğruya ziraî cemiyetten doğmuş, onun yerine geçmiş bir bünye değildir. Diğer bir ifade ile sanayileşmiş cemiyetin çıkıp büyüdüğü saha, üzerinde toprak sahiplerinin ve çiftçilerin yaşadıkları ve tabiata bağlı bir ekonomi sisteminin hâkim olduğu bir muhit değildir. Bunun tersine olarak sanayileşmiş cemiyet, şehirlerde

büyüyen kapitalist bir sistemden doğmuştur. Bu sistemde ticaretin aracılığı ile mallar mal ile değil, fakat malların para ile mübadelesi başlamış idi. Bu hal ziraî cemiyetin gelişmesine ve karakterinin gittikçe değişmesine sebep olmuştur. Sınıflara, tabakalara ayrılmış bir ziraî cemiyet ile para yoluyla mübadelenin büyük önem taşıdığı kapitalist sistemin çarpışması sırasında cemiyete ve iktisadî hayata tamamen yeni bir veché veren yeni bir sosyal nizam meydana gelmiştir.

Buna sebep olan kuvvet, ondokuzuncu yüzyılın ortalarından başlayarak her tarafa yayılan modern teknik olmuştur. Sosyal gelişmeye gelince bu da yine aynı yüzyılın ortalarından itibaren batı Avrupada etrafa yayılmağa başlayan liberal nizamlar ve iktisadî reformlarla, politik hayatta, demokrasinin yer almasıyla, sınıf ve meslek imtiyazlarının mutlak devlet idareleri ve kontrollerinin kalkmasıyla bilhassa kolaylaşmıştır. El sanatlarının, makine sanayii tarafından tasfiye edilmeleri batı Avrupanın bazı yerlerinde sanayi bölgelerinin doğmasına sebep olmuştur.

Fakat bu ilk devrede ziraî muhitlerin büyük bir kısmı yine eski hayat tarzlarında devam etmişlerdir. Buralarda ziraate ve küçük sanayie dayanan hayat, eski karakterini muhafaza etmiştir. Ancak ikinci devrededir ki bütün cemiyet bünyesi o zamana kadar hiç dokunmamış olan kısımlarıyla sanayi sisteminin getirdiği yeni hayat şartları altına girmiş ve sosyal nizam başka bir şekil almıştır.

**

Şimdi sosyal bünyede kendini gösteren değişiklikleri diğer bir ifade ile sanayileşmiş cemiyetin bariz vasıflarını sayacağım.

- a — Umumî olarak nüfus artışı,
- b — Şehirleşme hareketinin genişlemesi,
- c — Sosyal bünyede hareketliliğın artması (mobilité sociale),
- d — Sanayi işçileri adı altında ayrı bir işçi zümresinin doğması,
- e — Memur sınıfı diye vasıflandırabileceğimiz bir sınıfın doğması,
- f — Modern işletme,
- g — Sosyal ekonomik alanda iktisadî müesseselerin birbirinin içine girmesi,
- h — Aile durumunda değişiklik,
- ı — Refaha götüren Devlet.

Burada sıraladığım vasıfların bazıları üzerinde kısaca duracağım. Nüfus artışını ve hemen her memlekette şehirleşme cereyanının nasıl kuvvetle devam edip gittiğini hepimiz biliyoruz. Vaktimizin müsaadesizliğine binaen cemiyet bünyesinde hareketsizliğin çoğalması — mobilite dans la vie sociale — konusuna geçiyorum. Bundan anlamamız tâzim gelen mâna, fertlerin yahut insan gruplarının sosyal durumlarında hâsıl olan değişikliklerdir.

Bu değişiklik ikâmet olan yerde, iş tutulan yerde, tutulan meslekte, yahut cemiyet içinde bir mevkie yükseliş, yahut bu mevkiiden daha aşağı bir tabakaya düşüş şeklinde kendini gösterebilir.

Bütün bu hareketlilik şekilleri modern bir cemiyette pek mühim bir önem kazanmıştır. Hareket serbestliğini bozan, engeller ortadan kaldırılmıştır. İstihsal usullerindeki değişiklikler dolayısıyla bir taraftan yeni meslekler meydana çıkmakta, diğer taraftan bazı meslek ve sanat grupları da ortadan kalkmaktadır. Başarı gösterenlerin daha yüksek sosyal tabakalara çıkmaları daha kolay olduğu gibi buna mukabil yukarıdan aşağıya doğru inmeler de, zirai karakter taşıyan bir cemiyet bünyesinde olduğuna nazaran daha sık olmaktadır.

Orta çağın herkese kendi yerini gösteren ve orada tutan tabaka sistemi yerine *say'i ve ikdâma* dayanan bir prensip geçmiştir. Herkesin katıldığı bir rekabet sisteminde sosyal durum, ferdin gördüğü hizmete göre belli olmaktadır. Esasen iktisadî ve sosyal vetiredeki — dynamisme — hareketlilik neticesi olarak bazan bütün bir meslek grubu, sosyal mevkiilerin cemiyet bünyesinde sür'atle yer değiştirmeleri sırasında cereyana kapılmakta ve kendi sosyal mevkiini değiştirmektedir.

Bunun en kuvvetli misalini, sanayi işçileri diye adlandırdığımız meslek grubunda görebiliriz. Sanayileşme hareketinin ilk safhasında bunlar tamamen — prolétaire — bir hayat tarzıyla göze çarpıyorlardı.

Sanayi İşçileri :

Şimdi yeniden meydana çıkan meslek sektörlerine bir göz atalım: Sanayi işçisi, kendisine mahsus bir bünye yapısına sahip olan sanayi cemiyetinin meydana gelmesinde kuvvetli surette âmil olmuştur. Sanayi işçisi, fakir köylü tabakasıyla küçük sanat sahiplerinden meydana gelmiş ve devamlı surette zirai muhitten gelenler ile takviye edilmiş olmakla beraber büyük bir nisbet üzerinden doğumlar dolayısıyla kendi kendisini çoğaltmış bir sınıfı temsil eder. Batı Almanya'da başkaların-

dan iş almak suretiyle işgörenlerin yüzde 64 ü sanayide çalışmakta idi. Bu sınıfın cemiyet bütünlüğü içindeki gelişmesinin kazandığı önem, pek büyük bir grup halindeki işçilerin şimdiye kadar cemiyet varlığı içinde hiç bir gruba, zümreye, topluluğa nasip olmayan bir sosyal mevki kazanmış olmalarından ileri gelir.

Sanayi işçileri, çalışma hayatında, şimdiye kadar görülmemiş bir derecede bağımsızlıklarından olmuşlar ve istihsal vasıtaları üzerinde tasarruftan mahrum bir halde kalmışlardır. Bilhassa sanayileşme devrinin başlangıç yıllarında münhasıran iş alan mevkiinde kalmışlar, fazla iş kuvveti arzu dolayısıyla iş pazarlarında fena bir duruma düşmüşler ve yine maddî bakımdan da elverişsiz bir hale girmişlerdir.

Bunun neticesi olarak sanayi işçilerinin pek büyük bir kısmında sınıf şuuru teessüs etmiş ve bunlar bir taraftan istihsal vasıtalarına sahip olan burjuva sınıfına karşı, bir taraftan kendi esas köklerinin geldiği çiftçi sınıfına ve küçük sanat erbabına karşı bariz bir surette zıt bir mevki almışlardır.

Memur Sınıfı:

Cemiyetin yalnız iki sınıf üzerine toplanacağını yani bir taraftan burjuva dediğimiz ve istihsal vasıtalarına hâkim bir sınıfla diğer taraftan işçi sınıfı üzerinde toplanacağını ve bunun önüne geçilmesi mümkün olmayacak bir seyir neticesinde bugünkü cemiyet bünyesinin yıkılması sonucunu doğuracağı müfrit sosyalistler tarafından iddia olunmuştur. Bu iddiada bulunanları sosyal ekonomik gelişmeler sonunda, bizzat iş alanlar arasında büyük farklar hasıl olacağını görmemiş olmakla suçlandırmak mümkündür. Gerçekten istihsal vasıtalarına hâkim olanlar ile sanayi işçileri arasında geniş ve kuvvetli bir memur sınıfı doğmuştur. Bu yüzden iş alma mevkiinde olan sınıf sosyal bakımdan geniş — homogene — bir sınıf olmak halini kaybetmiştir.

Elimizde bulunan bir Alman iş tasnifine göre 1895 yılında bir yere bağlı olarak iş görenlerin ancak yüzde 5 i memur sınıfı meyanına sokulabildiği halde 1939 da bu nisbet yüzde 20 yi bulmuştur. Aynı müddet içinde bütün iş alanlar arasında işçi sınıfının nisbeti yüzde 95 den yüzde 77 ye düşmüştür. Memur sınıfının çoğalmasında en büyük sebep, sanayi işletmelerinde plân-idare kontrol ve vazifelerinin çoğalması, banka, sigorta ve âmmé müesseselerinin tezayüdü ve Devletin sevk ve idare, kontrol vazifelerinin yıldan yıla artmasıdır.

Memur sınıfı zamanımızda çok geniş bir sosyal kademeleşme esası üzerine dağılmış bulunmaktadır. Bir sanayi müessesesinin müdürü ve bir baş mühendisi bu sınıf içine girdiği gibi bir otobüs şoförü, bir bayan daktilo da bu sınıfın içine girmektedir. Burada gördüğümüz kademeleşme doğrudan doğruya işçi sınıfında da görülmektedir. Acemi işçi ile yetiştirilmiş işçi büyük maddî bir kıymeti taşıyan bir elektrik motorunda çalışan yüksek kabiliyet ve bilgi sahibi mütehasşıs bir işçi arasında gelir ve sosyal mevki bakımından büyük farklar vardır. Mütehasşıslar gelecekte kendini gösterecek gelişmeler sonunda bazı işçi gruplarıyla memur zümreleri arasında işlerin nevi ve mahiyetleri itibariyle olduğu kadar sosyal mevki itibariyle de büyük farklar olacağını iddia etmektedirler.

Müteşebbisler:

Sanayi cemiyetini meydana getiren unsurlardan biri olarak müteşebbis sınıfı üzerinde durmamız lâzım gelir.

Sanayileşme hareketinin ilk devrelerinde bunlar mal sahibi ve müteşebbis sıfatıyla bu hareketi meydana getiren kuvvetler idiler.

Fabrika sahibi ve tüccar sıfatıyla, kendi menfaatleri için büyük faaliyet gösterirler idi. Fakat zaman geçtikçe, mal sahibi olmakla, sevk ve idare fonksiyonu arasında bariz bir ayrılık görülmeğe başladı.

Bir çok iktisadî teşebbüsler hukuken şirket haline bilhassa anonim şirket haline sokulmağa başladı.

İşletmenin kendi bünyesinde managerler gittikçe daha ziyade söz sahibi bir duruma geçtiler. Bunlar işletmenin tâbir caizse stratejisini teayyün ederek buna göre yürütme hususunda mal sahiplerine karşı, bağımsız bir mevkiye geçtiler.

Manager'ler işletmenin mülkiyetinde, ya çok az yahut hemen hiç bir hisseye sahip değildiler. Bu itibarla yine hukuk bakımından işletmenin memuru durumundadırlar. Fakat bu nevi faaliyet alanındaki gelişmenin bir neticesi olarak fevkalâde kuvvetli bir mevkie geçtikleri gibi görünüşe göre de ayrı bir sosyal tabaka olarak da yerlerini kuvvetlendireceklerdir.

Sanayileşmemiş bir memlekette ziraî muhitlerde yaşayan halk:

Köy şehir meselesi ziraî sosyolojinin en mühim kollarından biridir.

ve bir ilim kolu olarak aydınlatılmasına bu kadar hizmet ettiği saller manzumesi yoktur.

Bu itibarla burada ziraat sosyolojinin kendisine mahsus çok önemli meselelerden bu ilki üzerinde durmakla beraber bunu evvelâ bir bütünlük olarak ele alacağım. Kanunun muhtelif veçhelerine, sonraları vaktimin müsaadesi nisbetinde temas edeceğim.

Köy-şehir ve büyük şehirlerden gelen tesirlere karşı nefis müdafaası:

Köy-şehir münasebetleri uzun zamanlardan beri filosofların, sosyologların, kültür tarihçilerinin ve nihayet ziraat politikacılarının ilgisini çekmiş bir konudur. Ondokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren batı Avrupa memleketlerinin hemen hepsinde geniş ölçüde sanayileşmenin ve bununla ilgili olarak şehirleşme temposunun artması bu alanda büyük bir tartışmanın başlamasına sebep olmuştur. Ne kadar gariptir ki bu tartışmada taraflar daima extrime-uç ön noktaları tutmuşlar, bir taraftan büyük şehri, bir taraftan tekniğin uğramadığı köy muhitini, bir taraftan nüfusları yığımlar haline gelen şehirleri ve içinde mütemadi hareket cereyan eden sosyal bünyeyi, bir taraftan toprağa bağlı pedersahî tesirler altında bulunan, küçük cz'lerden meydana gelen köy halkını, yine bir taraftan entellektüel, modern kültür merkezi büyük şehir, diğer taraftan da buna karşılık olarak ziraat cemiyetin prototipi köylü, işte büyük münakaşanın başlıca yönleri.

Bu münakaşada toprağa sahip ve kuvvetli bir köylü sınıfının muhafazasına taraftar olanlar, köy muhitinin zamanla kendi hususiyetlerini kaybetmesinden ve yabancılaşmasından korkuyorlardı. Bunların gözüne çarpan diğer bir nokta da köylerde hayatlarını kazananlar üzerinde şehrin ve sanayiın icra ettiği tesir idi. Fakat bu cazibe iktisadî bir sebeple yani sanayide ve ticaret, sigorta, nakliye ve saire gibi üçüncü faaliyet alanı diye andığımız alanda kendini gösteren iş kuvveti talebiyle ilgili görünmüyordu. Dâha ziyade ziraat muhitlerinde çok aşağı derecedeki hayat standardıyla izah ediliyordu.

Buna karşı bir müdafa silâhı olarak köylülerin topraklarına karşı olan alâkalarının kuvvetlenmesine, yahut memleket içinde tâbir caizse bir iç kolonizasyon hareket ve cereyanının uyandırılmasına çalışılmaya başlandı.

Fakat şehirlerde yaşayan aydınlarda da yirminci yüzyılın ilk ön senelerinde bu şehirleşme hareketine karşı zaman zaman huzursuzluk du-

yulduğu görüldü. Meşhur İngiliz filozofu *Spengler* batı dünyasının yıkılması adını taşıyan kitabında, bakınız ne diyor: “Bir kaç dünya şehrine, yani dünya ölçüsünde büyük sayılan bir kaç şehre mukabil, bütün kültür alanı birer vilâyet bir taşra derecesine düşmektedir”.

“Dünya şehri” ve “Vilâyet”, medenî âlemin bu yeni mefhumlarıyla tarihte yeni bir şekil meselesi meydana çıkmaktadır. Bütün bir dünyaya mukabil bir şehir, bir nokta bir çok memleketlerin hayatı bu noktada toplanmakta geri kalan kısım kuruyup gitmekte, tam surette şeklini almış toprakla haşır neşir olmuş onun içinde büyümüş bir millete mukabil yeni bir (nomade) (parasite) büyük şehir halkı, su katılmamış göçebe, an’aneden mahrum, kalıptan kalıba giren, bir yığın içinde kendini gösteren icraat adamı, dinsiz, zeki fakat meyva vermemekte köylü sınıfına karşı tiksinti duymakta hülâsa (Anorganique) bir cemiyete, nihayete doğru korkunç bir adım.

İşte “Spengler” in bu husustaki düşünceleri!

Şimdi köy şehir münakaşasının tarihi seyri içinde bu edebî safhasından sonra, ziraî sosyolojinin köy ve daha doğrusu ziraat muhitleriyle ilgili bir kaç müşahhas meselesine geçiyorum: Gerçekten ziraî muhitlerde yaşayanlar bakımından köy ve şehir dâvasının daha başka ve önemli dâvaları vardır.

Bunların başında iş kuvvetlerinin ziraî muhitlerden ve köylerden şehirlere akını meselesini koymak icabeder. Batı muhitlerinde iş kuvvetlerinin köylerden şehirlere akması ötedenberi kendini gösteren bir hareket olmakla beraber, ondokuzuncu yüzyılın başında uygulanmasına geçilen liberal reformlarla bu cereyan daha kuvvetlenmiştir. Bizim memleketimizden imkân bulursam, sonra bahsedeceğim. Fakat batı Almanyanın sanayileşmesiyle, köylerdeki nüfus fazlası meselesi hallolunmaya yüz tutmuş ve fazla nüfus şehirlere, sanayie akmıştır. Bir Alman mütehasssının kanaatine göre bazı muhitlerde bu yüzden işçi noksanı bile kendini göstermiştir. Şimdi Fransa’da aynı duruma şahit olmaktayız.

Konu toplu olarak ele alındığı takdirde batı memleketlerinde bu cereyan bazı istisnâî devreleri hesaba katmaz isek zamanımıza kadar devam edegelmiştir. Fakat geçmiş yıllara nazararı arada bir fark vardır.

Geçmiş zamanlarda şehirlere akın edenler, ziraî muhitlerde iş arayanlar, ırgatlar ve ziraat işçileri olduğu halde sonraları doğrudan doğruya köylü ailesine mensup bulunanlar, diğer bir ifade ile ziraî işletmede yardımcı mevkiide kalan aile mensupları ve ebağsız küçük çiftçiler de

bu harekete katılmışlardır. Marjinal işletmelerin bulunduğu muhitler ile İsviçre, Avusturya'nın dağlık mıntıklarında hattâ nisbeten büyükçe işletmeler de sahipleri tarafından terkolunmağa başlanmıştır.

Bu konu etrafında 1930 yılına kadar cereyan eden münakaşalarda, ırgatların ve köy işçilerinin üzerinde durulmuş ve bu artış toprak mülkiyetinin dağılması tarzıyla izah edilmeğe çalışılarak bu alanda büyük işletmelerin tesirleri öne sürölmüştür.

Buna karşılık olarak bir müddet sonra nüfus artışından dolayı köylerden şehirlere akının önüne geçilemeyeceği İldiası ileri sürölmeye başlanmıştır. Bu iddianın temeli, hepimizin bildiği meşhur "azalan hasıla" kanununa dayanmakta ve ziraî istihsal alanında arzuya tâbi olarak iş gücünün teksif edilemeyeceği noktasında durulmaktadır. Diğer bazı mütehasıslarda yine hepimizin bildiği üzere ziraî maddelere karşı talep elâstikiyetinin çok az olmasını ve ziraatta tekniğin ileri gitmesi dolayısıyla ham kuvvete karşı ihtiyacın da bununla ölçölü olarak tenakus ettiği İddiasındadırlar.

Şehirlere "Akının" ziraî produktivite bakımından aydınlatılması maksadıyla ileri sürölen bu iki görüş tarzının doğruluğu ancak zamanla kabul olunmuştur. Bir çok memleketlerde yapılan İstatistikler köylü kazancının umumî kazanç seviyesinin çok altında olduğunu göstermiştir.

Fakat köylünün üstünde şehrin ve modern sanayiın yaptığı tesir şüphesiz ki yalnız gelir farkından ileri gelmemektedir. Diğer çok kuvvetli bir âmil de, bunu şahsî müşahedelerime dayanarak söylüyorum, şehirlerde iş İmkânlarının fazla olması ve hemen her kabiliyete, her yarıdılışa göre iş bulunabilmesidir. Bakınız, bana genç bir doktor arkadaşım ne anlattı:

Ankara'nın pek yakınında bulunan Kızılcahamam köylerinden birinde bir genç kız, bir türlü köy işlerine alışamıyor, arkadaşları kendisiyle alay etmeğe başlıyorlar ve kendisine her nedense, topal kız adını takıyorlar. Bu kız bu muhitten kaçmak mecburiyetinde kalıyor. Ankara'ya geliyor ve tesadüfi olarak tanınmış bir hastahanenin ameliyat salonunda hademe olarak vazife alıyor. Topal kız, kandan ürkmüyor, sabahın erken saatlerinden başlamak üzere eter kokusu almak onu rahatsız etmiyor ve nihayet ameliyat salonunun çok lüzumlu bir elemanı halini alıyor. Aylığı artıyor, otuz yıllık bir çalışmadan sonra Ankara'da küçük güzel bir ev tedarik ediyor ve iyi sayılması İcap eden bir emeklilik maaşı ile hizmetten ayrılıyor.

Yukarıda saydığım faktörlerden başka şehir ile köy arasındaki kültür farkı ile beraber bir çok hizmetlerden şehirlerde köylere nazaran daha ziyade faidelenme imkânlarının mevcut bulunduğu unutulmamalıdır. Bundan başka köylü şehire gelmekle köyün sosyal mürakabe ve tazyik çenberinden de kurtulmakta köyde kurulu mânevî hiyerarşinin tesirinden serbest kalmaktadır. Buraya kadar saydığım üç âmil, yani şehirlerde yapılabilecek işlerin çeşitli olması, bir çok hizmetlerden faidelenebilme ihtimallerinin fazla bulunması, nihayet köy muhitinin mürakabesinden kurtulma imkânlarının olması, yalnız doğrudan doğruya çiftliklerle meşgul bulunanlar üzerine tesir etmemekte, aynı zamanda zirai muhitlerde başka işlerle meşgul olanları da tesiri altına almakta, bunların da şehre akmalarına sebep olmaktadır.

Köylerden kaçış hareketinin sebep olduğu münakaşalar, bundan evvelki yıllarda, gerek kullanılan tâbirlerin kesin bir mâna ifade etmemeleri gerek bu tabirlere verilmek istenilen kıymet kelimeleri bakımından, bir çok karışıklıklara yol açmıştır. Halbuki hakikatte birbirini takip eden sosyal-ekonomik olaylar, başka başka sebeplerden ileri gelmiştir. Sanayileşme hareketinin, ilk başladığı devrelerde hayata gözlerini açan köylü çocuklarının büyüdükları zaman ve yine normal bir köylü hayatı sürmek imkânına mâlik olmayan tabakalara mensup kimselerin köy muhitinden uzaklaşmalarıyla geçen yüzyılın sonlarına doğru zirai işçilerinin köylerden uzaklaşmaları arasında büyük fark vardır.

Nihayet İkinci Dünya Savaşına takaddüm eden yıllar zarfında cereyan eden ve zirai muhitlerde bir hareketlilik ifade eden cereyan da yine tamamen başkadır. İkinci Dünya Savaşından sonra ise daha ziyade bir meslek değiştirmeye şahit olmaktadır. Köylü şehirde iş tutmakta sanayi işçisi olmakta fakat ziraatını bırakmamakta, onunla ilgisini kesmemektedir. Köyden yahut zirai muhitlerden kaçış (Landflucht) tâbiri yukarıda işaret ettiğimiz hareketlerden pek azına uyabilmektedir.

Zamanımızda şahidi olduğumuz hallerin büyük çoğunluğunda "toprak" bırakılmamakta onunla ilişik kesmemekte belki tamamen zirai bir karakter taşıyan bir meslek değiştirilmemektedir.

Bir Alman mütehassısının kanaatine göre (Landflucht) zirai muhit-ten kaçış tâbiri kullanılmalıdır. Çünkü bu tâbirde menfi bir kıymet hükümü vardır. Zirai muhit-ten kaçış tâbiri kullanıldığı zaman, bununla, toprağın bizatihi yani zatından, kendiliğinden bir kıymeti olduğu mânası çıkarılır. Bunun neticesi olarak da onun üstünde yaşayanların oradan başka yerlere göç etmelerini teşvik etmekle büyük bir sorumluluk ka-

bul olunmaktadır. Yine bu telâkkiye göre sayı bakımından kuvvetli bir köy halkı vazgeçilmesi mümkün olmayan bir realite olarak kalmalıdır.

Burada işaret ettiğim kıymet kelimesine biraz sonra avdet edeceğim. Şüphesiz sanayileşmiş bir cemiyet içinde ziraatin ehemmiyeti üzerinde durulurken yalnız ekonomik kıstasların ele alınması doğru değildir. Diğer cihetten ekonomi dış âmillerde de mutlak bir kıymet görmiyerek bunları da sosyal ekonomik umumî durum içinde mütalâa etmelidir. Ziraatı toplu olarak ele aldığımız takdirde görürüz ki ziraat nüfusunun var olmasından beklediğimiz sosyal ekonomik hizmetlerin yani ziraat muhitin, cemiyet bünyesinde oynadığını farzettığımız sosyal hizmetlerin görülebilmesi, ancak ziraatin iktisadî bakımdan sağlam temellere oturtulmuş olmasına bağlıdır.

Halbuki bu sağlam iktisadî temel ziraat işletmelerin çoğunda değil belki az bir kısmında mevcuttur. 1949 yılında Streza şehrinde toplanan Yedinci Milletlerarası Ziraat Konferansı'nda büyük bir mütehasşis dünya ölçüsünde ziraat sistemlerini incelerken ziraat nüfusunun umumî nüfusunun %60 ını aşan bütün memleketlerde ziraat bünyenin sağlam olmadığını ve ziraat nüfusunun umumî nüfusunun %30 undan daha az bir nisbette olduğu diğer memleketlerde ziraat bünyenin sağlam olduğu kanaatini izhar etmiştir.

Şu halde sosyal ekonomi bakımından mühim olan cihet köylü nüfusunun mutlak çoğunluğunda değil belki insan-toprak rasyosundadır. Yani mühim olan cihet belli bir produktivite seviyesine göre ziraatta çalışan kollar ile faydalanılması mümkün toprak arasındaki nisbettir.

Bununla beraber tarım bölgesinden uzaklaşmanın en büyük sebebi şüphesiz ki ziraat alanda gelirin diğer alanlara nazaran geri kalmasıdır. Acaba bunu bugünkü ziraat bünyeleri muhafaza etmek suretiyle çoğaltmak mümkün olur mu? Bunu yapabilmek için ziraat maddelerin müstahsil elinden çıkış fiyatlarını yükseltmek yahut sürüm imkânlarını behemahal ehemmiyet altına almak lâzımdır. Fakat bu da yine mütehasşislerin kanaatine göre mümkün olamaz. Çünkü bu takdirde de ziraat alanında derhal bir istihsal fazlasıyla karşılaşılır.

Bu itibarla bu yolda bir müdahaleyi zamanımızın iktisadî temel anlayışlarıyla telif edemeyeceğimiz gibi bu hal millî ekonomiler arasında da bir bütünlmeeye doğru gitmek imkânını kaldırır. Biz Türkler millî ekonomimizde de sun'î fiat müdahalelerinin ne kadar vahim neticeler doğurduğunu gördük. Son on yıl zarfında tütün, üzüm ve incir gibi mad-

delerde tatbik olunan müdahale mübayaalarının nasıl sun'î fiat yükselişlerine sebep olduğunu hep bildiğimizden bunun doğurduğu iktisadî ve sosyal kötü neticeler üzerinde durmak istemiyorum.

Şu halde ziraî gelirin diğer gelir kollarıyla aynı hizaya gelebilmesi ziraatte çalışan kolların azaltılması ile, diğer bir ifade ile, ziraî gelirin daha az nüfus üzerine dağılmasıyla mümkün olabilecektir. Ziraî istih-salde verimlilik arttıkça ziraî nüfustaki azalma temposunun da artması icap edecektir.

Ziraatta çalışması icap eden asgarî nüfus ne olmalıdır?

Bu sualin cevabı kat'î olarak verilememektedir. Bu husus yalnız ziraatteki verimlilik mes'elesiyle ilgili bulunmamakta, buhran devrelerinde besleme ekonomisi bakımından doğabilecek icapları ve çeşitli sosyal ekonomik problemler ile de alâkalı bulunmaktadır.

Bu gün İngiltere'de çalışan nüfusun yalnız %4 ü ziraat alanında çalıştığı halde Batı Almanya'da çalışan nüfusun %1 i dir. Bu nisbet önümüzdeki bir kaç yıl içinde %12 ye düştüğü takdirde 1950 yılında Birleşik Amerika ile aynı seviyeye gelmiş olacak ve ziraatta geçimini temin eden 3,7 milyon kişinin sayısı 3,1 milyona düşecektir.

Bizdeki durum mâlûmdur. Nüfusumuzun mutlak olarak %75 i ziraatta çalışır.

Büyük ölçüde sanayileşmiş memleketlerde ziraî bölgelerde değişmeler:

Ziraî muhitlerin cemiyet bünyesinde kendisini gösteren umumî ekonomik ve sosyal değişmelerin tesiri altında, derin bir bünye değişikliğine maruz kaldığı şüphesizdir. İleri sanayi memleketlerinde bir çok bölgelerde ziraat evvelce sahip olduğu hâkim durumu kaybetmiştir. Sinaî müesseseler, hizmet işletmeleri, elektrifikasyon santralleri şehir dışına yerleşmektedirler. Münakala vasıtalarındaki büyük ilerlemeler halkın kolaylıkla motorlu vasıtalar sağlayabilmesi, şüphesiz ki köyleri, şehirlere daha yaklaştırmıştır.

Bu değişme dolayısıyla bu bölgelerde ziraat dışı iş bulmak imkânı çoğaldığı gibi, bu imkânın olmadığı yerlerde de şehirde iş başına gitmek çok kolay bir hale gelmiştir. Hattâ diyebiliriz ki bugün mahdut ölçüde de olsa, şehirden köye ve ziraî muhitlere doğru bir akın dahi başlamıştır. Hayatlarını şehirlere kazanan bir çok kimseler, ikametgâhla-

rını şehir dışında tesis etmekte ve her gün şehre gidip gelmektedirler. Şehirdeki iş hayatlarından uzaklaşanlar, ömürlerinin son yıllarını şehir dışında geçirmek ve buralarda tam bir istirahata kavuşmak için büyük şehirlerden uzaklaşmaktadırlar. Radyo, film, televizyon, gazete ve mecmua gibi yayım vasıtaları bu hususta büyük bir rol oynamaktadır.

Bu vasıtalar, şehir hayatına teveccüh eden bir istikamet takip ettiklerinden köy halkının zihni temelleri üzerinde derin tesirler yapmaktadır.

Köyün kendine mahsus karakterinin muhafazasına taraftar olanlar bu ciheti hoş görmemekle beraber, karşısında bulunduğumuz kudretli —communication— vasıtalarının müsbet tesirleri olduğunu da inkâr etmek mümkün olamamaktadır.

Bu suretle köy halkı, kuvvetini şehirden alan bir kültür içinde kendini kaybetmemekte, bu kültürü yavaş yavaş yadırgamamaktadır. Dinamik bir hareketlilik ile aklıllığe (Rationalité) ye çevrilmiş fikri bir tutum ziraî meslekleri temsil edenlerin bir çokları için zaruri bir hal olmuştur. Cemiyet bünyesinde büyük ölçüde sanayileşmeğe geçilmeden evvel şehir ile köyü birbirinden ayırt etmek, hunların hudutlarını tayin etmek kolay idi. Köy ve köy muhitlerinde yaşayan nüfusun umum nüfustaki nisbetinden bahsetmek kifayet ederdi. Zamanımızda bu hareket tarzı bizleri memnun edebilecek bir kıtas olmaktan çıkmıştır. Bununla beraber köy halkının tabiata bağlı oluşu, diğer bir ifade ile halkın doğrudan doğruya toprakla, bitki ve hayvanlarla münasebetli olarak yaşaması, hava şartlarına ve mevsimlerin seyrine bağlı bulunuşu, köy ve ziraat hayatının karakteristik bir noktasını teşkil eder.

Yine şehir dışı hayatın dikkate çarpan diğer noktası da iskân kesafetinin nisbeten az olmasıdır. Topraktan daha entensif bir surette faydalanılır. Evlerinin her birinin yanında olması ve nihayet ev ve toprak sahibi olmanın köylü için ifade ettiği büyük mâna, ziraî muhitlerin taşıdıkları bünyevî alâmetlerin başlıcasını teşkil eder.

Sanayileşme hareketleri ileri gitmiş olan memleketlerde, şehirle köy arasındaki farkın büyük olduğunu iddia etmeğe bugün pek imkân yoktur. Bu halin bu kabil memleketlerde tamamen muayyen mntikalar için—Meselâ, dağ köylülerinin bulunduğu bölgeler için mevcut olduğu belki söylenebilir.

Evvelce şehir ile köy arasındaki zıddiyet anlatılmak istenilirken temelinden bir birinden ayrı iki cemiyet prensibinden hareket olunur.

Bir taraftan tamamiyle sanayileşmiş, hareket halinde, kendi öz bünyesinde büyük bölümlere ayrılmış bir cemiyet, diğer taraftan da sanayileşme devresinden evvelce ait an'annesine sahip, toprağa bağlı, pederşahî bir idare altında muhtar küçük gruplardan mürekkep bir cemiyet tasavvur edilirdi.

Bugün durum tamamiyle başka bir manzara arz etmektedir. Köy, ziraî muhitler nihaî olarak sanayileşmiş cemiyetin kuvvet ve nüfuz çerçevesi içine girmiş kalmıştır. Acaba bu inkilâp ne derece ileri gidecektir?

Ziraî muhit (das Land) şehrin bir şubesi mi olacak? Ziraî muhit, belli bir gecikme ile şehirde mevcut olan, sosyal hayat şartlarına hayat tezahürlerine doğru mu gidiyor? Ziraî muhitin, yani köyün sosyal intibak ameliyesinde yavaş ve geriden gelmekte olduğu tezi ekseriyetle ileri sürülür. Bu tezin temel taşını, umumî olarak alındığı takdirde, sosyal prosedürün, münferit parçalarıyla birbirinden farklı bir hızla cereyan ettiği gibi kesafet — intensite — itibariyle de yine birbirinden ayrı bir tarzda kendini gösterdiği fikir ve kanaati teşkil eder.

Bu iddiada büyük bir hakikat payı olduğunu kabul etmek icap etmekle beraber, bu kısmî hareketlerin daimî olarak hep aynı noktaya teveccüh ettiğini yani mevzuumuzda olduğu gibi tamam ve bir bütünlük teşkil eden bir sanayileşmiş cemiyete doğru gidildiğini söylemek de mümkün olmasa gerekir.

Şüphesiz ziraî muhitlerde kısmî bazı oluşlara tesadüf ediyoruz ki bunlar belli cemiyet şekillerine bir intibaktan başka bir şey değildir. Bu belli cemiyet şekilleri çok evvelden beri şehirlerde mevcuttu. Fakat ziraî muhitler için böyle tam ve mutlak olarak bir intibaktan bahsolunamaz. Kaldı ki şehirleşmiş ve sanayileşmiş bünyelerde bile tam bir homogenité (yeknasaklık) kurulmuş olduğu iddia edilemez. Bu gün için kabul etmemiz lâzım gelen bir hakikat varsa, köylü ailesinin sanayileşmiş cemiyete tamamen uymamış olmasıdır.

Diğer cihetten sanayileşmiş cemiyetlerde de biraz evvel söylediğim üzere, yüksek memurlar, yüksek tahsil öğrenim muhiti ve bunlara benzeyen diğer muhit ve zümreler göstermek mürakündür ki, bunların kendilerine mahsus hayat şartları olduğu gibi yine kendilerine mahsus kıymet ölçüleri vardır. Sanayileşmiş cemiyet dahilinde belli gruplara ayrı bir hususiyet veren, müessesesevî şartlardan ileri gelen bu durumu hiç bir zaman hatırdan çıkarmamak lâzımdır.

Fakat yukarıda arzettiğim üzere, bir bütün olarak ele alındığı takdirde köy halkı, sanayileşmiş cemiyetin vetiresine girmiş ve bunun dışında kalamamıştır. Fakat mütehasıslar şu nokta üzerinde de ittifak etmektedirler ki, köy muhitini çeviren şartların tamamen başka oluşu ve ayrı fonksiyonlara sahip bulunmaları, homogen bir kaynaşma mânasında sanayileşmiş bir cemiyete tam bir intibak imkânını vermemektedir.

Köy ve ziraî muhitin genişliği ve köy halkının nisbî olarak tabiata bağlı olması ve bunun doğurduğu bir takım neticeler, bu hususta kuvvetli bir âmil teşkil etmektedir. Şüphesiz zamanla köy muhitlerinde sosyal yaşama şekilleri bir çok değişikliklere maruz kalacaktır. Nüfus artıkça — bu hal tabiatıyla bizim memleket için değil batı memleketleri için vârittir — bu değişiklikleri beklemek icap edecektir. Bununla beraber bu muhitlerin umumiyetle anlaşılan mânada şehirleşmesi beklenemez.

Köylü ailesi - istihsal ve mülkiyet birliği:

Şimdi ziraî bölgeler ile şehirler arasındaki nüfus hareketleri, nüfus politikası bakımından şehirlerde ve köylerdeki durum, iç muhaceret ve saire gibi haddizatında üzerinde durulması lâzım gelen mevzuları atlayarak köy ailesini inceliyeceğim ve bunun belli başlı vasıfları üzerinde duracağım.

Köylü ailesinin en karakteristik vasıflarından biri ailenin iktisadî alanda olan çok yakın münasebetidir. Aile ve işletme büyük ölçüde bir birlik teşkil ederler. Köylü kadın ve köylü erkek kısmen çocuklar, hısım ve akraba ziraî işletmeyi beraber yürütürler. Aile olarak mevcudiyetlerini, diğer bir deyişle, varlıklarını, işletmenin ihtiyacına göre ayarlarlar. İşletme, teşkilâtı itibariyle, 'aile bünyesine uymalıdır. Köylü ailesinin bu hususiyetine binaendir ki, ona aynı zamanda bir istihsal birliği denir.

Bir çok nesillerden beri ailenin elinde bulunan tarlalar, ahır ve samanlık, köy evi ve bunun diğer müştemilâtı, o ailenin varlığının temelini teşkil eder. Burada tebarüz ettirmeğe çalıştığım iki vasıf, yani ailenin ikâmet ettiği mahal ile, ekmeğini çıkarmak için üzerinde çalıştığı yerin beraber bulunması, küçük sanat erbabı için kısmen vârittir. Fakat şüphesiz ki, küçük sanat erbabında bu ilki ve beraberlik aynı derecede değildir. İktisadî faaliyet alanının hiç bir kolunda aile işletmesi, ziraat alanında olduğu kadar, hâkim bir işletme şekli değildir.

Fakat zamanımızda istihsal birliği ile mülkiyet birliğini geçmiş zamanlarda olduğu gibi ziraatin en karakteristik bir vasfı olarak göstermek mümkün müdür? Memleketimizin bazı bölgeleri için bu halin devam ettiğini söylemek belki mümkün olur. Fakat umumî iktisadî faaliyet alanına daha büyük ölçüde karışmış olan ziraî muhitler için bunu iddia etmeğe imkân yoktur. Buralarda yukarıda temas ettiğim iki unsur arasındaki nisbet, şüphesiz biraz gevşemiştir. Bunun sebebi ziraatin gittikçe büyük ölçüde mübadele ekonomisine girmesi, istihsalî piyasa ekonomisine göre düzenlemesi ve iş verimliliğinin artırılması mecburiyetidir.

Bu değişmenin en göze çarpan bir delili de köylü çalışan iş kolunun azaltılmasıdır. Bu hal uzaktan hısımlık ve akraba olanların toprakların işletilmesinde ve umumiyetle çiftçilik işlerinin görülmesinde işletme dışı kalmaları, yavaş yavaş çocukların aynı duruma düşmeleri ve nihayet bazı memleketlerde kadının doğrudan doğruya işletmede gördüğü işlerin azalması suretiyle göze çarpar.

Aile işletmesinde tesbit ettiğimiz bir parçalanma (désintegrasyon) yani aile ile işletmenin biri birinden ayrılması, münakale şebekesinin içine aldığı ve geniş ölçüde piyasa için istihsalde bulunan bölgelerde kuvvetli olmuştur. Bu bölgelerde iktisadî rasyonalite, iktisadî hesaplılıkta daha fazladır. Buna mukabil, münakale şebekesinin az çok dışında kalmış, daha kesin bir mânada kesin bir karakter taşıyan, endüstrinin işçi çekme ameliyesinin kuvvetli surette kendini gösteremediği bölgelerde bu parçalanma (désintegrasyon) keyfiyeti şüphesiz ki daha çok göze çarpar.

Hemen şunu da ilâve edelim ki bu kabil bölgelerde iktisadî zihniyet de eski köylü düşüncelerinin tesiri altında kalmakta ve hayatın akışı, sanayi mıntıklarındaki hayat tarzıyla devamlı bir kıyaslama mevzuu olmamaktadır.

Aile ile işletme arasındaki münasebetlerde gördüğümüz bu değişiklikler, bu münasebetlerin kalkması, yani aile ile işletme arasındaki münasebetlerin yok olması demek değildir.

Aileye, hayattan beklediği şeyler için olduğu kadar bir işletme birimi ve hareket noktası olarak da bakmak icap eder. Aile genel olarak iki nesilden ibarettir. Ve yine genel olarak tam iki iş gücünü temsil eder.

Aile mensuplarının iş güçlerini, daha az olarak işletmeye hasretmelerinden, sosyal bir vakta olarak çıkaracağımız mânâ "insan" ile "işletme"

arasındaki münasebette bir değişiklik husule gelmiş olduğudur. Eskiden aile ile işletmenin bir mukadderat birliği halinde görülmesine mukabil, şimdi buna aynı görüş zaviyesinden bakılmamaktadır. Dış âlemde hasıl olan değişiklikler dolayısıyla artık işlemede sarfolunacak emek ve gayretleri, bütün aile fertleri için en iyi hareket tarzı olduğu kanaatı ortadan kalkmıştır. Alienin maddî varlığı, yani tarlası, evi, hayvanları; bir kelime ile, baba ocağı, çifti ve çubuğu artık teker teker bütün aile mensuplarının şahsî arzularının üstünde yaşayan tek bir varlık demek değildir.

Durum tersine dönmüştür. Çift ve çubuk, baba ocağı aile mensuplarının mukadderatına hâkim insanüstü bir varlık olarak tesir ve nüfuzunu kaybetmekte, sadece bir işletme ve köylü ailesi için iktisadî bir temelden başka bir şey olmamaktadır. İşte saydığımız bu sebeplerden dolayı köylü ailesi toplu olarak ele alındığı takdirde, bir kazanç ortaklığı olmak vasfını oldukça kaybetmiştir. Yani bu hal evvelce olduğu kadar kuvvetli değildir. Bununla beraber, bu vasıf şüphesiz diğer meslek teşekküllerinde gördüğümüz durumdan yine üstündür.

Bu kazanç birliği durumu kadının aile hayatında aldığı mevkide ve işinde kendisini bilhassa gösterir. Doğrudan doğruya ev işiyle, işletme için sarfolunan faaliyet, bilhassa küçük aile işletmelerinde bir birini takip eder. Bu gibi ailelerde hakikî bir mâliyet hesabı tutmak çok zordur. Çünkü sarfedilen emeğin bilhassa kadınlar tarafından sarfolunan emek ve gayretlerin, doğrudan doğruya ailenin iç bünyesi için, ve kazanç bakımından nerede başlayıp bittiğini hesap etmek oldukça zordur.

Bundan sonra, ihtiyarlardan, yani işletmede sorumluluk almaktan ve görülmesi icap eden esas işleri tutmaktan uzaklaşmış olmakla beraber, yine ekseriyetle mühim ödevler gören yaşlılardan bahsetmek icabeder. Bunlar iç bünyede bazı kolların sevk ve idaresiyle meşgul oldukları gibi, işlerin çok arttığı ve sür'atle bitirilmesi icap ettiği zamanlarda da yardımcı olurlar. Routine halini almış işleri görürler. Yahut da köylü kadını ev işlerinden, çocuklara bakmak külfetinden kurtarırlar.

Nihayet çocuklar da işlerin fazlaştığı zaman okul yıllarında köy işlerine yardım ederler ve ekseriyetle büyüyüp şehir ve kasabalarda iş tuttıkları vakit köyde görülecek işlerin kesafet peyda ettiği, meselâ mahsulün bir an evvel tarlalardan kaldırılıp anbarlara konması icap ettiği zaman yine köylerine dönerler.

Bizde meselâ odacıların hasat zamanlarında izin alarak köylerine gittiklerini görürüz.

Köylü ailesinde sosyal-biyolojik hemcinslik(homogenité) :

Köy halkı modern cemiyetin diğer bir çok meslek gruplarından farklı olarak, menşe itibariyle, daha yeknesak bir bünyeye sahiptir. Diğer bir yerde işaret ettiğim üzere, sanayileşme cemiyetin bir alâmeti, sosyal hareketliliktir. Bu hareketlilik, yalnız bünye içinde yükselmeye ve alçalmada kendini göstermez. Bilâkis mütemadi bir istifa ve gruplar arasında değişmelerde de göze çarpar.

Bir meslekten diğer mesleğe geçiş çok görülür. Varlıklarını, yaşama kudretlerini bir mülkiyete istinat ettirmeyen meslek gruplarında, bir ailenin bütün evlâtları, başka başka mesleklere girebilirler.

Böyle bir hal köy halkında şimdiye kadar hemen hiç görülmemiştir. Her ne kadar toprak darlığından dolayı, ziraî muhitten ayrılan hisım ve akraba görülürse de aileden bir çocuk, baba ocağına, çift ve çubuğa bağlı kalır. Hakikat baba ocağının muhafazası, çiftçiliğin devam ettirilmesi köy muhitlerinde sosyal bakımdan yüksek bir gaye olarak telâkki edilir.

Zamanımızda bunu âzamî derecede sanayileşmiş veya sanayileşmeğe yüz tutan memleketler için söylüyorum. Çift ve çubuğun, baba ocağının muhafazası fikrinin aynı sosyal ehemmiyeti muhafaza edip etmiyeceği biraz şüphelidir.

Ziraî muhitlerde de iktisadî düşünce ve sosyal mevkie uygun bir hayat tarzı sürülmesi fikri gittikçe önem kazanmakta olduğundan işletmenin devam ettirilmesi fikri de — eskiden bu muhitlerde böyle bir şey akla gelmediği halde — şimdi hiç şüphesiz kuvvetinden biraz kaybetmiştir. Bu hal bilhassa marjinal işletmeler için vârittir. Köy halkı için diğer bir âmil de ayrı bir önem taşır. O da bu topluluğa diğer meslek gruplarından hemen hiç kimsenin katılmaması ve aynı meslekte kalındığı takdirde bölge ölçüsünde hareketliliğin, mevki değiştirmenin son derece az olmasıdır.

Belki bazı memleketlerde göçmen yetiştirilmesi suretiyle bu kaide- nin bir istisnâsına tesadüf olunur. Hemen şunu da ilâve edeyim ki başka muhitlerden köylere akını önleyen âmil köy faaliyetinin az cazip olmasından ziyade toprak fiatlarının yüksek olmasından, işletme sermayesinin tedarikindeki güçlüklerden de ileri gelir. İşte bilhassa bu sebeplerden dolayıdır ki köy halkında dikkate değer bir homogenité (hemcinslik) görmek mümkündür. Bunun diğer bir kuvvetli sebebini de evlenmelerde aranan kadın hayat arkadaşının yine köy muhitlerinden gel-

meleridir. Bu hal başka bir meslek grubunda köy muhitinde olduğu kadar kendini göstermez. Köylülerin hayat arkadaşlarını da köy muhitlerinden seçmelerinde en büyük sebep, bunların köy işlerini görmek hususunda daha iyi yetişmiş olmalarıdır.

Belki bazı memleketlerde çehiz paralarının oynadığı rol de bu mevzuda bir âmil olmuştur. Bizim memleketimizde köy muhitlerinde gittikçe kuvvet bulan bir itiyada göre de, erkek evlenirken kızın ailesine bir para vermektedir. Burada işaret ettiğim son iki âmilin dış âlemin ve hayat şartlarının değişmesi neticesinde ehemmiyetlerini biraz kaybettiği söylenebilir. Tamamen kapalı bir köylü sınıfından — eski zamanlarda olduğu gibi — bahsetmek mümkün olmadığı için köylü erkeğin hayat arkadaşını yine köy muhitinden seçmesi, eski zamanlarda olduğu gibi, riayeti mecburî bir usul olmaktan çıkmıştır. Diğer cihetten, yıllarca hükümünü sürmüş olan bu âdetin dış âlemden dolayı da sarsıldığını görürüz .

Kadın için köyde kalmak ve köy kadını hayatını sürmek eski cazibesini kaybetmiştir. Ekseriya genç kızlar, köyde kaldıkları takdirde görmek mecburiyetinde kalacakları işler yüzünden bu muhitten uzaklaşmak istemektedirler. Bizim memleketin bazı kölgelerinde köylerde evlenmek için kızın babasına anasına bir para ödenmesi evlenmek isteyen erkekler ile köyde kalmağa razı olanlar arasındaki nisbetsizliğe atfetmek belki yanlış bir hareket olmaz.

Köylüler:

Eski zamanlarda köylü denildiği zaman bu tâbir ziraî muhitlerde yaşayan bütün halk tabakalarını içine alır ve diğer bir deyişle bütün ziraî muhitlerde oturanlar ile köylüler tek bir mefhum olarak kullanılırdı.

Ziraî muhitlerin değişmesi ve buralarda yaşayan halkın göze çarpacak derecede birbirinden farklı bünyeler göstermeğe başlaması yüzünden doğrudan doğruya köylü dediğimiz sınıfın cemiyet bünyesindeki ehemmiyeti şayı itibariyle azalmaktadır. Buna mukabil bugün köylü sınıfı dediğimiz zaman bu sınıfın hususiyetleri kendi dar muhitinde evvelki zamanlara nisbetle daha fazla göze çarpmaktadır. Bunu biraz evvel köylü ailesinin bünyesini tarif ederken anlatmağa çalışmış idim. Köylü sınıfının ziraî muhitlerde yaşayan halktan daha doğrusu ziraatla meşgul gruplardan ayırarak teşhis edilebilmesi için bazı memleketlerde is-

lenen yüz ölçümü, bazı memleketlerde de — bunların başında Amerika Birleşik Devletleri gelir — istihsal olunan ziraî malın kıymeti kıstas olarak alınmaktadır. Bazı kıymetli mütehassısların kanatine göre her iki hareket tarzı da yanlıştır. Sosyoloji bakımından önemli olan cihet, bunların bir çalışma cüz'ü tamı (birimi) olarak teşkil edilmeleri ve mahiyetlerinin buna göre tayin edilmesidir.

Buna göre bir hudut çizildiği zaman hakikî durumun daha ziyade meydana çıktığı iddia olunur. Köylü varlığının aşağıya doğru hududunu küçük ziraî işletmeler, almanca tâbiriyle (Kleinbauer - küçük çiftçi) teşkil etmektedir.

Bunlar ziraat işletmelerini, ailenin kendi işgücüyle görürler. İşletme o kadar küçüktür ki 1,5-2 iş gücünü, topraktan ortalama bir faide temin etmek şartıyla ancak meşgul edebilir, yahut edemez. Bu gibiler topraktan beslenmenin tam hududu üzerinde bulunurlar.

Batı Almanya'daki sınıflaşmaya göre bu küçük ziraî işletmeleri takip ederler. Bunlar aile işletmesini yürütürler. Yani işletmede görülecek işler ailede bulunan iş kuvvetiyle başarılıdır. Dışarıdan iş kuvvetine ihtiyaç olduğu takdirde ekseriya bekar işçiler kullanılır. Bunların beslenme ve barındırılması işletme sahibine aittir. Büyük köylü işletmesine gelince, bu kabil işletmelere genişletilmiş bir aile işletmesi nazariyle bakmak icabeder. Ailenin üyeleri işletmede daimi olarak kalan işçiler ile bir işbölümü yaparlar.

Küçük aile işletmelerinde yabancı iş kuvvetlerinin bekar işçilerden mürekkep olmasına mukabil, büyük köylü işletmelerindeki işçiler kendi başlarına aile kurmuşlardır. Görülecek işlerin yarısından fazlası bunlara aittir. İşletme sahibi bunlarla beraber çalışmakla beraber daha ziyade sevk ve idare mevkiindedir. İşletmeyi bir iktisadî bütünlük olarak yürütmek, mesuliyet almak onun vazifesidir. Bu çiftlik işletmelerine gelince, bunlarda sevk ve idare mevzuu ön safta yer alır. Görülen işlere çiftlik sahibinin bedenen karışması, hemen hemen tamamen istisnâî hâllere inhisar eder. Çiftlik işleri ekserisi evli olan köy işçileri tarafından görülür.

Şimdi pek haklı olarak şöyle bir soru karşısında bulunuyoruz. Yukarıda sıraladığımız faide grupları içine giren bütün ziraî müstahsiller, çiftçiler köylü müdürler? Acaba köylü mefhumunu iktisadî ve sosyal alâmetlere göre daha geniş bir tarzda ortaya koymak icap etmez mi? Bunun için evvelâ köylü sınıfının, karakteristik noktalarını tayin etmek

lâzım gelir. Hareket noktası olarak işletme üzerinde durulduğu takdirde köylü işletmesi için şu vasıfları tesbit edebiliriz.

1 — İşletme tam bir ziraat işletmedir. Yardımcı mahiyette sahiplerine bir gelir sağlayan işletmelere “köylü” işletmeleri gözüyle bakılamaz.

2 — İşletme önemli bir ölçüde köylü ailesinin iş kuvvetiyle yürütülür. Şu halde mühim bir nisbet üzerinden gündelikli iş kuvvetinden faydalanan bir işletmeyi köylü işletmeleri arasına sokamayız.

3 — İşletme sahibi işletmeyi mühim ölçüde, yahut tamamen kendi sorumluluğu üzerine ve kendi tarafından kararlaştırıldığı tarzda (kendi teşebbüsüne göre) sevk ve idare eder. İktisadî sorumluluk ona aittir ve işletmenin hasılatını mühim bir nisbet üzerinden yahut tamamen kendisi alır.

4 — İşletme sahibi toprak ve sermaye üzerinden tamamen ve yahut mühim bir nisbette tasarruf hakkına mâliktir. Bu tasarruf hakkı yer derecede teminata bağlı olduğu gibi uzun bir müddete şâmilidir.

Buraya kadar söylediklerimizden anlaşılacağına göre bahçe işlemleri yani küçük arazi parçaları üzerinde yüksek derecede teksifi (intensif) bir surette çalışan ve piyasa için istihsalde bulunanlar köylü sayılamazlar. Diğer cihetten, asıl meslek ve işlerinin yanında ayrıca ziraat yapanlar ile çiftlik sahipleri de “köylü” mefhumu içerisine giremezler.

Şimdi bir kaç cümle ile de yarıcılarının durumu üzerinde duralım. Yukarıda sıraladığımız maddeler arasında üçüncü ve dördüncü maddelerde ifade edilen duruma uygun olarak yarıcılık mukaveleleri bazı memleketlerde yarıcının toprak üzerindeki tasarruf hakkını geniş ölçüde tahdit etmediği cihetle yarıcıya da köylü nazariyle bakmamak için hiç bir sebep yoktur. Fakat, Akdeniz bölgelerinde ekseriya görüldüğu gibi yarıcının toprak üzerindeki tasarruf emniyeti az ve tasarruf müddeti çok kısa bir süre için olursa, bu takdirde yarıcılık usulünde köylü işletmesinin kendisine mahsus alâmetlerini bulmak da mümkün değildir.

Her halde diğer memleketler içinde bu hususta bir kanaata varılmak istenilirse üçüncü ve dördüncü maddeler hükümlerini gözönüne almak icabeder.

Yukarıda zikrettiğimiz kıstaslar ile “köylü” bir dereceye kadar teşhis edilmiş midir? Bazı mütehassıslar köylü vasfının tam olarak ortaya konabilmesi için “köylü” zihniyetinin ve köylünün hayat tutumunun göz önünde bulundurulmasını tavsiye ederler. Bu noktadan hareket

olunduğu takdirde köylü mefhumunun daha ziyade darlaştırılması ve onun köylüye mahsus hayat tutumuna ve hareket tarzına sahip olmayan çiftçiye karşı sınırlandırılması icap eder ki bu da nihayet bir takdir, bir ölçü meselesidir.

Yukarıda dört madde halinde topladığımız ayırt edici kıstaslar oldukça geniş ölçüde tesbit edilmiş olduğundan, köylü sınıfının ileri derecede sanayileşmiş memleketlerde geçirmekte olduğu değişmelere rağmen bu kıstaslarda esaslı bir değişikliğe lüzum görülmemektedir. “Köylü” ile “çiftçi” arasında bir fark yapmamak isteyenler, şüphesiz ki köylünün kendine mahsus vasıflarını daha önemli bulmaktadırlar. Böyle bir hareket tarzı sosyoloji bakımından şüphesiz hatalı olurdu. Fakat bu hususî vasıfları tamamen belli ve belki de çok yaygın bir devrede köylüyü vasıflandıran kıstaslar olduğunu ve bunların da zamanla sosyal değişmelerin tesirleri altında kalacaklarını kabul etmek icabeder. Bu tesirlerin, şüphesiz ki muhtelif memleketlerde, bilhassa sanayileşme hareketinin aldığı önem ve ziraî muhitlerin piyasa ekonomisine bağlılıkları derecesine göre birbirinden farklı olacağı şüphesizdir.

Köylü ve farmer (Amerikan çiftçisi) :

Köylünün karakteristik vasıflarını ortaya koyup aydınlatmak hususunda Kuzey Amerika çiftçisiyle mukayeseler yapmak faydeli görülmüştür. Farmer adını taşıyan Amerikan çiftçisi, ziraî müteşebbis vaziyetindedir. Hiç bir geleneğe bağlı değildir ve gözü daima ilerdedir. Bazılarının tarifine göre “kapitalist zihniyet” taşıyan bir çiftçidir. Avrupa kıtasında ve diğer bir çok memleketlerde hüküm süren genel usul ve kaide-lerin hilâfına olarak onun için daimî bir surette bir yerde oturmak gibi bir mesele bahis konusu olmadığı gibi yine Avrupa kıtasında görüldüğü üzere çift ve çubuk, baba yuvası, gibi mefhumlara da sahip değildir.

Gerçekten Kuzey Amerikada bazen öyle hallere tesadüf olunur ki, eski dünyada bunlara benzer hallere tesadüf mümkün olamaz. Mesele 1950 yılında işletme sahiplerinden pek önemli bir kısmı, işletmelerin dışında ikâmet etmekte idiler. İkâmet edilen yer ile işletmenin birbirinden ayrı oluşu “entansif” hububat ziraatinin yapıldığı geniş ovalar ile Florida ve Teksas’da geniş meyva ve sebze bahçelerinin bulunduğu bölgelerde, bilhassa göze çarpar. 1950 yılında 38 ilde çiftçilerin %30 dan fazla bir kısmı işletmelerinin dışında ikâmet etmekte idiler. Ziraat işlerinin kısa bir zaman içine sıkıştırılması icap ettiği vakit işletmelerinden çok uzak yerlerde yaşayan, Amerika’da “seyahat çantalı çiftçiler” tâbir edilen çiftçiler ancak kısa zamanlar için işlerinin başına gelmektedirler.

Şüphesiz, bu kabil — suiteas farmer — leri pek umumileştirmemek ve bunları Amerika ziraatının bir prototipi olarak almamak lâzımdır. Bunun dışında kalan Amerikan çiftçilerinin işletmelerinde oturmayıp, işletmeye yakın bir toprak parçasında yahut köyde oturmalarının sebebi, toprağın işlenmesi tarzında görülmek mümkündür. Hayvan beslenmiyen ve monokültür ziraat yapılan bölgede ikamet edilen mahal ile işletme arasında bir birlik olmasına kat'iyen lüzum yoktur.

Avrupa kıtası için, bu duruma göre, bir netice çıkarmak istersek diyebiliriz ki, Avrupa kıtasında da ziraat alanında hayvan beslenmiyen bölgelerde zaman geçtikçe ikâmet edilen yer ile işletme birbirinden ayrı olabilecektir. Farmerin bugünkü durumuna göre şunu söyleyebiliriz. "Farmer" için diğer memleketlerde gördüğümüz durumun aksine olarak, babadan kalma çiftin, çubuğun, evin, tarlaların önemi yoktur.

Diğer memleketlerde bağımsız varlığını idame etmek isteyen köylü için, aile ve işletme, toplu olarak çift ve çubukta müşterek ifadesini bulur ve bunlara bir zincirin halkası gibi birbirini takip eden nesiller açısından bakılır. Bu halin ifade ettiği bir mâna da, toprak veriminin muhafazası ve artırılması, işletmenin kıymetini tezyide yarayan tesislerin meydana getirilmesi, orman yetiştirilmesi gibi hususlara batı Avrupada büyük bir kıymet atfedildiği halde farmer için böyle bir şey vârit değildir. O Avrupa köylüsü gibi "bakıcı" ve "ihtimam edici" bir tarzda toprağına bağlı değildir.

Bilâkis yakın zamana kadar besleme kudretini hiç düşünmeden ziraat yapmıştır. Bilhassa orman onun için bir istismar bir sömürme konusu olmuştur. Bu hali, tarih bakımından kolaylıkla izah etmek mümkündür.

Amerika'ya ilk ayak basanlar, kendilerine bitmek tükenmek bilmiyecek gibi gelen arazi karşısında bulduklarını zannettiler. Bundan başka, çok önemli diğer bir nokta da, bir çok farmerlerin büyük babaları, cedleri ancak ziraat işçisi veya sanayi işçisi olduklarından her türlü köylü geleneklerinden mahrum bir halde bulunmaları idi.

Acaba bu noktada Avrupalı köylü ile Amerikalı farmer arasında bir birine benzeme ve yaklaşıma olmayacak mı? Modern Avrupalı köylü için, toprak bir işletme vasıtası olmaktan daha fazla bir şey hatta bu toprak şehrin yakınında olduğu takdirde bir spekülasyon vasıtası oluyor mu? Diğer cihetten Amerikan farmerinde ise toprak bakımı zarureti, kendini gittikçe kuvvetli bir surette hissettirmektedir.

Babadan, büyük babadan miras kalan işletmeye karşı da alâka artmaktadır. Bunu toprağın elden ele intikalindeki azalmada da görmekteyiz. 1910, bütün farmer'lerin ancak üçte biri on yıl müddetle aynı toprak üzerinde çalıştıkları halde 1954 yılında bu nisbet yarıdan fazlaya çıkmıştır.

Müteşebbis olarak köylü :

Köylünün iktisadî zihniyetini daha yakından incelemek hiç şüphesiz faydelidir. Sanayileşmeden evvelki iktisadî sistemde köylü için, iktisadî seyir ve hareketinde hedef olmak üzere mahdut bir ölçüde ve ötedenberi gelenek halinde kendini gösteren ve daha ziyade aynı olarak tedarik edilen ihtiyaç maddelerinin temin ve tedariki gösterilir.

Şüphesiz yalnız ihtiyacın karşılanmasında, ibaret olan bir prensipten bahsederken o devirde yaşayan köylünün iktisadî hedeflerinin kâfi derecede ortaya konup konmamış olduğu sorulmağa değer bir husustur. Kuvvetli bir ihtimal olarak, köylünün hayatında iktisadîlik, onun hayatına ve gidişine mühim ölçüde tesir edecek bir kuvvette kendini göstermemiştir.

Bununla beraber sanayileşmeğe tekaddüm eden devredeki köylünün seyir ve hareketinde ticarî bir istikamet takip edildiğine dair bazı işaretler görmek mümkündür.

***

Ancak tamamen mübadele ekonomisine girildiği vakit yüksek bir derecede para geliri teminine çevrilmiş kazanç prensibi şüphesiz kendini ziraat alanında da kuvvetli surette göstermiştir. Bununla beraber şu hususu her zaman görmek mümkündür. Ortalama olarak alındığı takdirde, köylü ile müteşebbis arasında bir hayli fark vardır ve kazancı âzami hadde çıkarmak fikri köylüden çok uzaktır. Kayıt ve şartsız kazanç fikrinin yürütülebilmesi için çeşitli alanlarda bir takım engeller vardır. Bilhassa küçük çaptaki köylü, kendini bir müteşebbis saymaktan ziyade kendi başına çalışan, zahmetli ve yaradıcı mesaisine mukabil bir karşılık bekleyen biri farzeder.

Bir çok köylülerin hayatında mevkilerine göre ölçülü bir kazanç teminine gayret etmek keyfiyeti ön safta yer alır. Burada mevkileriyle ölçülü bir kazanç olarak gösterilen hususu yalnız çekilen zahmete uy-

gun düşen bir kazanç değil fakat o sırada köylünün işgal ettiği mevki ile mütenasip olandır.

Bu konuda yine şüphesiz ki yine tabakalara ayrılmış eski bir cemiyetin izlerine tesadüf etmekteyiz. Bu telâkkiye göre her insan hangi tabakaya —meslek grubuna — mensup olarak doğmuş bulunursa, kazancının da, mevkiini muhafaza edecek derecede olması fikri hakim bulunmaktadır.

Köylüdeki kazanç gayreti üzerinde yukarıda işaret ettiğimiz âmil-den daha ziyade tesir eden bir düşünce de “gıçım” de bir emniyet sağlamak, böyle işlere girişmemek yahut mümkün olduğu kadar risklere (tehlikelere) meydan vermemek prensibidir. Tüccarla olan en büyük fark, belki de buradadır. Hayatın karşısına çıkardığı kazanç şanslarından seri bir surette faydalanılmak için hazır bulunamama keyfiyetini bir dereceye kadar, ziraî istihsalin bir çok hususlarda, bağlı bir istihsal tarzı olduğuna atfetmek mümkündür. İşletmenin bir kolunda yapılacak değişiklik zaruri olarak işletmenin diğer kollarında da değişiklik yapılmasını icap ettirir. İşte bundan dolaydır ki çok yönlü bir surette düzenlenmiş bulunan ziraî işletmelerde, yeni değişiklikler yapılmak istenildiği zaman çok düşünmek icabeder.

Bu hususlar dikkat nazarına alınsa dahi şu ciheti de ayrıca söylemek icabeder. Seyir ve harekette çabukluk, seri surette intibak etmek, iktisadî alanda cesaret, köylüyü vasıflandıran tipik alâmetler değildir. Köylü daha ziyade geleneğe bağlı kalır. “Bulduğu noktada durmak, ona bağlı kalmak, köylülere mahsus emniyet fikri ile hareketli olmak, risklere girmek fikri devamlı bir surette yekdiğeri ile çarpışma halinde bulunur. Bu çarpışmada gelecek nesilleri düşünmek fikri de ayrı bir rol oynar. Bu endişenin hâkim olduğu yerlerde, konjonktür dalgalarının ortaya koyduğu zaruretlere, köylüde bir müteşebbise has reaksiyonlara tesadüf olunmaz.

Çünkü köylü iktisadî plânını kısa vâdeler için değil, fakat gözlerini torunlarına çevirerek hazırlar. Meselâ bir köylü, o zamanki durumuna göre işletmesini esaslı bir surette daha basit bir hale sokmayı meselâ hayvan beslemeyi doğru bulmuş olabiliyor.

Fakat nihayet düşünüp taşındıktan sonra işletmesinin an’anesi ve uzak bir geleceğin yarattığı şüphe ve tereddütler ve belki de günün birinde kendi yerine geçecek olanlar için müsbet bir gelişme kapısını kapayıp kapayamayacağı fikri onu öyle bir harekete geçmekten alıkoyabilir.

Nihayet şu noktada hiç bir zaman hatırdan çıkarılmamalıdır. Ortada mevcut sosyal "rütbelerde" tutulmuş olan mevkîin muhafazası için sarfolunan gayretler, köylünün kayıtsız ve şartsız kazanç temini hususunda sarfedeceği emekleri geniş ölçüde önler. Köylünün iktisadî faaliyeti, köy halkının gözü önünde cereyan eder. Bilhassa iktisadî alanda köyün diğer mensuplarından geri kalmamak arzusu, ait olduğu zümrenin kıymet ölçüsüne uyulmak istenmesi büyük bir rol oynar. İktisadî "teferrüt" birbirinin içine girmiş olan bir köylü grubunda zorlukla gelişir.

Ziraî muhitlerde nisbeten kuvvetli ve geniş olan sosyal mürakabe ötedenberi devam edip gelen tutumun çoğunlukla değiştirilmemesini icap ettirir ve geçmiş zamana köklü bir bağlılığın devam ettirilmesi imkânını hazırlayan toprağa bağlı kalmak arzusu ile birlikte köylüdeki an'anevî unsurların kuvvetlenmesine hizmet eder. Bu haller ziraî muhitin dışında bulunanlar için köylü zümresinin bariz bir vasfı sayılır. Ve pek haklı olarak da bir müteşebbiste görülen tutumla telif edilemez.

Bununla beraber bu alanda her zaman yapılan bir hayatı işlemek ve köylüyü yukarıda saydığımız hususlarda tamamen duraklamış bir vaziyette görmemek ve bu hususların köylüden koparılıp alınmıyacak birer alâmet saymamak icabeder. Alman iktisatçılarından biri, teknik bakımdan ziraatı sonu gelmeyen bir yürüyüş koluna benzetmişti.

Aynı şeyi köylünün fikrî yapısı bakımından da söylemek icabeder. An'aneye bağlı olarak iktisadî seyir ve harekette bulunan, ziraat işlerini, ziraat alanında kalmış olmak için yapan, fikir ve zihniyet itibarıyla saf kan bir ziraî cemiyete bağlı kalan köylü ile ilerlemeyi seven kapitalist bir müteşebbis mevkiine geçer. Toprağını, hayvanlarını ve işletmesini yalnız birer istihsal vasıtası sayan köylü arasında bugün bir çok kademeler bulmak mümkündür. Ziraî muhit sanayileşmiş cemiyetin içine girdikçe toprağını işleyen köylü şehre yaklaştıkça gittikçe artan bir kuvvetle modern bir cemiyetin parçası olarak onun tesir ve nüfusu altında kalacaktır.

Köylü sınıfının geleceği:

Sanayileşmiş bir cemiyette bağımsız ve kendisine mahsus bir hayat çerçevesi içinde yaşayan bir köylü sınıfında, gelecek zamanlar için ümidimizi keselim mi? Böyle bir cemiyette köylü sınıfının bakası için bir takım tehlikelerin başgösterdiği şüphesiz olmakla beraber bir cihetten

de kendi kendini müdafaa arzusunun yaşadığını, ve meslekî bir memnuluk hüküm sürdüğü hiç bir zaman unutulmamalıdır.

Bu iki âmili son elli yıl zarfında ziraî bünyelerin ıslâh edilmiş olmasına ve bu iş verimliliğinin artmış bulunmasına atfetmek pek alâ mümkündür. Bu alanda yine çok kuvvetli bir âmil olarak da şu husus kendisini göstermiştir. Aile işletmesi iktisadî iş görme bakımından ziraî büyük işletmeden — bu ziraî işletmenin teknik imkânlardan faydalanmak hususunda bazı üstünlüklere sahip olmasına rağmen — daha aşağı bir durumda değildir.

Bu halin izahı için işletme ekonomisi bakımından şu iki husus ileri sürülmektedir.

Aile işletmesinin en önemli iktisadî üstünlük noktası yani büyük ölçüde yabancı iş kuvveti kullanan işletmelere nazaran üstünlüğü, köylü iş kuvvetinin, ziraî istihsal vetiresinin çok çeşitlilik arzeden iş icaplarına uymadaki elâstikiyetinin fazla olmasından ileri gelir. Bu fikrimizi şöyle de ifade edebiliriz: Köylü işletmesi, bir sanayi işletmesi gibi, ücret tarifesiyle işçi çalıştıran ve günün ancak belli saatlerinde bir iş gücüne sahip olan büyük ziraî işletmelere nazaran daha elâstikidir. Tarım hayatının çeşitli icaplarına daha kolaylıkla uyabilir. Sür'atle bitirilmesi icap eden bir iş için icap ederse süresiz çalışır. Bundan başka köylü aile işletmesi piyasa ekonomisi bakımından, bir yıldan diğer bir yıla dalgalanan ve ziraat ekonomisi için tipik bir mahiyet arzeden durumlara ortalama bir ziraî gelir temin edildiği takdirde, sabit bir ücret tarifesi yürümek mecburiyetinde olan büyük işletmeye nazaran daha kolaylıkla tahammül eder. Bir Alman ziraat ekonomistinin ifadesine göre, köylü ailesinde hüküm süren "hayat ve işbirliği" ziraî istihsalin lüzumlu kıldığı işgücünün sarfedilmesinde işlerden bir sorumluluk kabul etmesinde ve bu işlerin icap ettirdiği dikkat ve ihtimamın gösterilmesinde daha müsbet tesirler yapmaktadır. Bu konuda dikkatimizi çekmesi icap eden cihet, köylü işletmesinin iktisadî bakımdan mevkiini muhafaza edebilmesine sebep olarak, ekonomi dışı bazı faktörlere de ne kadar önem verildiği, hattâ meselâ hayvan yetiştiricilikte bu üstünlüğün kabul edilmesidir. Acaba bu alanlarda bir değişiklik olursa netice ne olur? Böyle bir değişme processusu esasen başlamış bulunuyor. Köylü aile işletmesinin yukarıda bahis konusu ettiğimiz özellikleri kaybolur. Meselâ, gündelik iş gücü ihtiyacına uymak hususundaki elâstikiyet kaybolur, belli devrelerde, bir sanayi işçisine nazaran daha ağır ve daha sürekli iş almak aşkı sönmeye başlar, tarım işlerinin kesafet peyda ettiği zamanlar aile iş

gücünden tamamen faydalanmak imkânı ortadan kalktığı, ve nihayet bizzat aile çerçevesi içinde sarfolunan gayretle "istihlâk" çerçevesinde lâzım gelen kısıntılar yapılamadığı takdirde netice ne olur? Mesleğin kymet ölçüsünde bir hükme varılırken, tek taraflı olarak ekonomik başarı, ele geçen kazanç miktarı ön safa geçecek olursa yine netice ne olur?

Mütehasıslar bütün bir köylü sınıfına şâmil olmak üzere "kötümserliğe" düşülmemesi kanaatindedirler. Yukarıda arzettiğimiz durumun pek yakında temelinden sarsılma tehlikesi olduğuna inanılmamaktadır. Sonra şu ciheti de unutmamak icabeder ki, şahidi bulunduğumuz gelişme yalnız zararlı neticeler vermemekte, hayat şartlarını daha ziyade ağırlaştırmamakta, bilâkis bazı iyi tarafları da olmaktadır. Bununla beraber şu cihet dâima gözönünde bulundurulmalı ve şuna inanmalıdır ki, değişmeyen ve pek tabii olarak mevkiini muhafaza edecek olan bir köylü sınıfı ile karşı karşıya bulunmuyoruz. Ekonomi ve sosyal politika alanında şahit olduğumuz yeni olaylar, bu meslek grubunun fikir temellerine de dokunacaktır.

Batı memleketlerinde yapılan en son araştırmaların hasil ettiği kanaate göre, bunlardan bazıları, meselâ Federal Almanya hükûmeti, halen mevcut ziraat işletmelerini sayı itibariyle muhafaza edemeyecektir. Bilhassa küçük köylü ziraat işletmeleri tehlike içinde bulunmaktadır. Çalışmaların bazı hususî ürünler üzerinde toplanmadıkları takdirde, işletmelerin yüzölçümü itibariyle küçük olması yüzünden elverişsiz bir durumdadırlar. Bundan başka küçük işletme sahibi köylü, orta ve büyük işletme sahiplerine nazaran yeni fikirleri, yeni usuller bakımından biraz geri durumdadırlar. Bundan dolayı da bir çok memleketler için olduğu gibi, bizim memleketimiz için, köylü dâvası, bir bakıma köylünün ekonomik bir işletmeye yetecek derecede toprak sahibi olması yeterli derecede sermaye ve kredi bulması dâvası olduğu kadar, köylünün yetiştirilmesi, bu günün şartlarının icap ettirdiği bilgilerle donatılması dâvasıdır.